NFT 3/1998

Om skälighetsprincipen i finsk livförsäkring

av ekon. lic. **Tom Strandström**, överinsp., social- och hälsovårdsministeriet i Finland

Tom Strandström

Skälighetsprincipen och kontinuitetsprincipen är normativa ställningstaganden upptagna i lagstiftningen för försäkringsbolag för affärsmässigt sund verksamhet i livförsäkring. Principen innebär att en skälig del av överskottet i ett livförsäkringsbolag skall återföras försäkringstagarna form av tilläggsförmåner. I Finland har skälighetsprincipen funnits länge men den har aldrig konkretiserats i form av klara numeriska fördelningsregler för överskottet såsom t.ex. i Sverige (tills vidare vinstutdelningsförbud) och i Norge. I denna artikel vill jag dels belysa en aktuell rapport som hänför sig till tillämpningen av skälighetsprincipen; skälighetsarbetsgruppens rapport (egen översättning); samt genom en komparativ studie av vinstutdelningen i livförsäkringsbolag som bedrivs som aktiebolag belysa hur skälighetsprincipen fungerat i praktiken.*

Bakgrund

Tidigare kunde traditionell livförsäkring och lagstadgad arbetspensionsförsäkring (APL, FöPL) bedrivas i samma bolag. Av detta följde att vinstutdelningen, på grund av den lagstadgade arbetspensionsförsäkringen, i dessa bolag var modest. I och med implementeringen av EU:s försäkringsdirektiv beslöts i Finland att lagstadgad arbetspensionsförsäkring skall drivas i separata bolag och traditionell livförsäkringsverksamhet kom därmed att bli fri från de restriktioner, visserligen frivilligt påtagna, som APL medförde i vinstutdelningen. Volymen i livförsäkringsmarknaden har ökat kraftigt sedan traditionell livförsäkring som omfattas av de så kallade tredje försäkringsdirektiven från och med ingången av år 1995 separerades från arbetspensionsförsäkring. Samtidigt har den ekonomiska utvecklingen, i form av stigande aktiepriser och fastighetsvärden samt sjunkande räntor, varit synnerligen gynnsam och i princip givit möjlighet till vinstutdelning i livförsäkringsbolagen.

Skälighetsarbetsgruppens rapport i huvuddrag

Arbetsgruppens huvudsakliga målsättning är att komma till en rekommendation för hur bokslutsinformationen skall utvecklas med

* De ömsesidiga livförsäkringsbolagen utelämnas ur jämförelsen emedan man oftast i bolagsordningen begränsat den maximala räntan som kan betalas på ett eventuellt garantikapital till skälig.

beaktande av skälighetsprincipen. Tillväxten inom livförsäkring har föranlett ett ökat verksamhetskapitalkrav (i absolutbelopp). I flera fall har försäkringsbolagen finansierat detta ökade kapitalkrav genom en förhöjning av aktiekapitalet. En del av livförsäkringsbolagen är dotterbolag till börsnoterade aktiebolag. Denna utveckling har medfört att livförsäkringsaktiebolag tydligare än tidigare har två inressentgrupper, försäkringstagare och aktieägare, som båda har egna förväntningar angående avkastningen i den placering de gjort i bolaget. Den år 1995 genomförda separeringen av lagstadgad arbetspensionsförsäkringsverksamhet från övrig livförsäkring har i två fall ändrat situationen så att vinstutdelningen inte längre begränsas av APL-lagstiftningen.

Skälighetsprincipen finns upptagen i lagen om försäkringsbolag 13: 3 § enligt följande: "När extra förmåner beviljas på sådana försäkringar som enligt försäkringsavtalet har rätt till eventuella extra förmåner på grundval av överskott som dessa försäkringar avkastat, skall i skälig omfattning beaktas både det totala beloppet av de extra förmåner som beviljas för dessa försäkringar och, i fråga om fördelningen av dessa förmåner, beloppet och uppkomsten av överskottet på dessa försäkringar. De extra förmånerna får inte äventyra möjligheterna att uppfylla den solvenskrav som avses i 11 kap. eller beständigheten av de extra förmånernas nivå. Vad 1 § stadgar om beräkningsgrunderna för livförsäkring skall i tillämpliga delar iakttas vid beviljade av extra förmåner som är anslutna till försäkringen".

Arbetsgruppen anser att det inte finns skäl att sätta ut exakta numeriska gränser för tillämpningen av skälighetsprincipen, den har utgått från den nuvarande tillämpningen av skälighetsprincipen. Konkurrensen på marknaden kommer, enligt arbetsgruppen, att på sikt se till att tilläggsförmånerna kommer att hållas på en skälig nivå. Exakta numeriska gränser för skälig vinstutdelning kan inte bestämmas eftersom försäkringsbolagens verksamhetskapital (solvenskapital) strukturellt avviker betydligt. Vissa försäkringsbolag har ett betydande aktiekapital medan solvensen i andra bolag nästan enbart bygger på värderingsskillnader.

Den implicita konklusionen som kan utläsas ur arbetsgruppens rapport är därmed att en bedömning bör ske i vilken mån risken i verksamheten faller på aktieägarna och i vilken mån ett stort aktiekapital har möjliggjort en riskfylld men välavkastande placeringsverksamhet. Samtidigt kan noteras att aktieägarna i princip är berättigade till en högre avkastning än försäkringstagarna men att denna högre avkastning bör kunna motiveras i förhållande till ett allmänt risk/avkastningsförhållande som råder på finansmarknaden.

Arbetsgruppen föreslår att livförsäkringsaktiebolaget i bokslutsnoter skall ange vilka målsättningarna är för solvensen, tilläggsförmånerna och hur bolaget ser att verksamhetskapitalet fördelas mellan aktieägare och försäkringstagare.

Att bedöma ett livförsäkringsbolags verksamhet

Bedömningen av ett livförsäkringsbolags verksamhet är inte lika entydigt som för andra aktiebolag där en neo-klassisk vinstmaximeringsmålsättning av ägares välstånd allmänt taget kan anses utgöra en plausibel utgångspunkt. Själv ser jag att det finns åtminstone tre grundläggande frågeställningar som skall bedömas utgående från det normativa regelverk som styr livförsäkringrörelse i de flesta länder:

- försäkringstagarnas andel av överskottet,
- den del av överskottet som lämnas kvar för att stärka solvensen och,
- eventuella ägares anspråk (aktieägare, ägare av garantikapital).

Den första och den andra punkten är varandra kompletterande i och med att traditionella livförsäkringsbolag skall sträva till en kontinuitet i fråga om tilläggsförmånernas nivå, och därmed mot försäkringstagaren dämpa fluktuationer som kommer av volatilitet i finansmarknadsplaceringar. Att öka eller minska solvensen kraftigt föranleder i princip ett synkroniseringsproblem som kan leda till en välståndstransferering från gamla till nya försäkringstagare eller tvärtom. Solvenskapitalet, undantaget aktiekapitalet, är inte öronmärkt, vilket i princip innebär att det under kommande år antigen kan användas till förmån för ägarna (i viss mån skattmasen) eller försäkringstagarna. Bolagsrättsligt förefaller det vara ohållbart att anta, att aktiekapitalet kunde hänföras till någon annan part än aktieägarna.

Att jämföra avkastningen till aktieägare och försäkringstagare är besvärligt eftersom försäkringspremien utgångsmässigt delas upp på att täcka riskdelar, omkostnadsdelar och resten kommer in som en fond. Om riskrörelsen eller omkostnadsrörelsen visar ett över-, eller ett underskott påverkar ju detta de tilläggsförmåner som kan betalas eller med andra ord resultatet i ränterörelsen. I livförsäkringsbolag kan man redan skönja jakten på kostnader i och med att sparbetonade livförsäkringar substitueras av andra tjänster såsom t.ex. fondförvaltning. Därmed är det inte entydigt att försäkringstagarnas entydigt korrekta jämförelsegrund för avkastning är summan beräkningsräntan och indexgottgörelsen på sparbeloppet.

Eftersom försäkringsbolaget inte betalar skatt för livförsäkringstagarnas del är den ekvivalenta jämförelsegrunden ur aktieägarnas perspektiv resultat före skatt. Inte heller detta är helt entydigt eftersom dividendskattegottgörelsereglerna (avoir fiscal) innebär att det ur företagets synvinkel uppstår en skattemässigt neutral situation så länge som företagets resultat är mindre än lika med den dividend som erhålls från inhemska aktiebolag (beaktas 10 år tillbaka). Aktieägarnas förmån blir då att försäkringsbolaget, om det själv har betydande dividendinkomster, kan betala skatt för deras del utan att denna skattebetalning ytterligare försämrar försäkringstagarnas ställning. Om livförsäkringsaktiebolaget inte själv erhåller dividender kommer följaktligen vinstutdelningen i ett längre perspektiv att bestå av dividendutbetalning, skatt och indexgottgörelser. Det väsentliga är ju i sig inte dividendutbetalningen utan resultatet, eftersom det fria egna kapitalet i princip står till aktieägarnas förfogande under kommande år.

Vinstutdelningen till aktieägare bör rimligtvis ses i ett längre perspektiv. Det att man under ett antal år visar anspråkslösa resultat kan under ett år motivera ett stort resultat. Däremot är det närmast ohållbart att anta att ett försäkringsbolag skulle kunna visa ett stort resultat med motiveringen att resultatet under kommande år skulle vara mindre, eftersom aktiekapitalet i så fall skulle förlora sin betydelse som riskkapital.

I detta sammanhang är en ytterligare observation nödvändig. I samband med att lagstadgad arbetspensionsförsäkring separerades från traditionell livförsäkring omfattades i samband med beståndsöverföringarna som verkställdes 1993 och 1994, en princip om att värderingsskillnaderna skulle överföras i proportion till den ansvarsskuld som överfördes. Inom lagstadgad arbetspensionsförsäkring fördelades tidigare avkastningen från placeringsverksamheten som premierabatter till försäkringstagarna, d.v.s. arbetsgivarna, och därmed fanns tidigare ett relativt litet utrymme för att bygga upp solvensen i dessa bolag. Om det fanns värderingsskillnader som eventuellt hänförde sig till livförsäkring försvann dessa i princip med APL-beståndet eftersom detta i de allra flesta fall var dominerande. Å andra sidan kom dividendutbetalningen att vara strikt begränsad i dessa bolag (Verdandi, Liv-Alandia) från åren 1962-1994, och ett livför-

säkringsbolags ägare kan tänkas ha en viss ide om att "ta igen" eventuellt innestående dividender.

Därmed finns, enligt ovan anförda argumetering, en grund för att jämföra den finska livförsäkringsbolagens tillämpning av skäighetsprincipen. Aktieägares avkastning är därmed summan av räkenskapsperiodens vinst och skatter för räkenskapsperioden och tidigare räkenskapsperioder minskat med i dividendintäkterna ingående gottgörelse för bolagsskatt i förhållande till fritt och bundet aktiekapital i slutet av räkenskapsperioden exklusive räkenskapsperiodens vinst (ROE). Gottgörelsen för bolagsskatt är ju de facto avkastning men kan inte anses belasta försäkringstagarna och därmed anses i denna jämförelse att detta är en förmån som aktieägare kan anses berättigade till. Avkastningen relateras även till försäkringstekniska avsättningar, d.v.s. summan av premie- och ersättningsansvar med avdrag för återförsäkrares andelar (ROF), varvid en uppskattning kan erhållas för i vilken mån vinstutdelningen påverkat den maximalt möjliga kundgottgörelsenivån. Vi bör samtidigt notera att denna uppskattning om förlorade tilläggsförmåner är i underkant, eftersom hela ansvarsskulden vanligen inte består av sådana försäkringar som är berättigade till tilläggsförmåner. Ingen ställning tas till solvensutvecklingen i bolagen. Vi antar att om målsättningen är att öka solvensen i försäkringsbolaget sker detta genom att inrikta placeringsverksamheten till sådana instrument där (obeskattade) värderingsskillnader uppstår, att stärka solvensen via resultatet är suboptimalt till den del skatten överstiger erhållen dividendskattegottgörelse.

Jämförelsen sker under den relativt korta tidsperioden från 1994-1997 eftersom det innan 1994 fanns enbart ett fåtal renodlade livförsäkringsaktiebolag, såsom livförsäkring omfattas av försäkringsdirektiven, och de större bankgrupperna Merita, Postbanken (Leijona) och Andelsbanken (Aurum) påbörjade försäkringsverksamhet i livförsäkringsaktiebolag efter denna tidpunkt. Vi ser följaktligen på en period där konkurrensbetingelserna på marknaderna förbättrats i och med implementeringen av EU's regelverk och även bankerna aktiverat sig i livförsäkring. Det är att notera att alla försäkringsbolag i skrivande stund inte haft bolagsstämma där 1997 års bokslut skulle ha behandlats och uppgifterna bör därför anses som preliminära.

Tilläggsförmånernas nivå i sig är knappast av största betydelse i detta sammanhang, eftersom avsikten inte är att jämföra totalavkastningen till försäkringstagare, utan tillämpningen av skälighetsprincipen. En jämförelse är svår att verkställa i och med att volymen ökat kraftigt i de bankägda livbolagen och premierna tenderar att komma in mot slutet av året. Tillgängliga uppgifter är gottgörelser till markbelopp i förhållande till ansvarsskulden i slutet av året, vilket ger en för låg uppskattning. Dessutom avviker gottgörelserna för beståndsdelarna något. Av större betydelse är att granska på den effekt resultatnivån har på tilläggsförmånerna, d.v.s. se dels på avkastningen på aktiekapitalet och dels på vilken effekten skulle bli om försäkringsbolagen hade avhållit sig från att visa resultat.

Ur nedanstående figur kan utläsas att försäkringsbolagens avkastning på aktiekapitalet generellt sett legat på en nivå som är mindre än 20 %. För år 1994 har enbart Liv-Verdandi visat ett resultat motsvarande 33 % ROE. År 1994 har Liv-Verdandi, Företagarnas Livförsäkringsaktiebolag Tapiola, och Nova redovisat resultat på över 40 % ROE. Här kan dock noteras att de sistnämnda visat mycket anspråkslösa resultat året innan och modesta resultat under följande år. År 1996 gjorde enbart Liv-Verdandi ett avvikande resultat 89 % ROE, eftersom Leijonas resultat 9.9 mmk bör ses mot bakgrunden av att resultatet året innan var 6.2 mmk negativt. Leijonas resultat kan därför i genomsnitt inte anses som avvikande. För år 1997 finns enbart Liv-

Avkastning på aktiekapital (ROE)

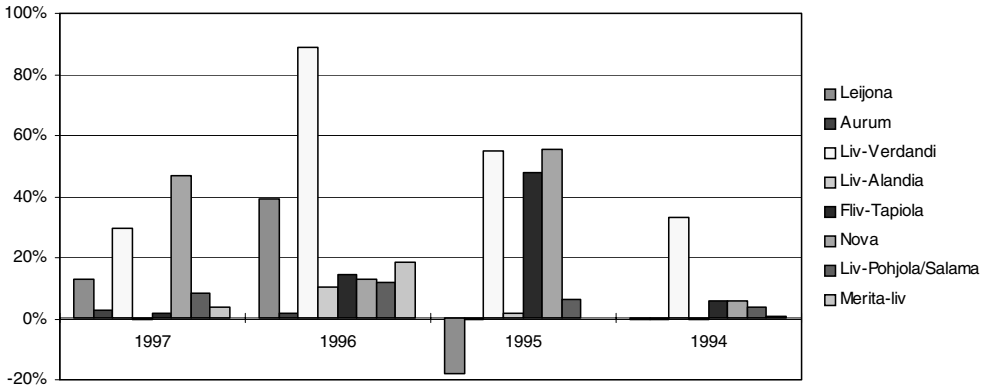

Verdandi och Nova ovanom 20 % ROE-nivån.

Därmed kan noteras att enbart Liv-Verdandi har en vinstutdelningsfilosofi som klart avviker från de övriga bolagens. Detta kan även utläsas ur nästa figur där resultatet relaterats till den ökning i kundgottgörelser (hela ansvarsskulden) som skulle varit möjlig om man helt avhållit sig från vinstutdelning till aktieägare, eller med andra ord visat ett nollresultat. Strikt förenklat kan man notera att 20 % ROE innebär 0.5 % kundgottgörelser och att en genomsnittlig resultatpolicy (ROE 10-20 %) inneburit 0.5-2 % högre kundgottgörelser under dessa år. Företaget har kunnat utnyttja dividendskattegottgörelse under 1994-1996 till mindre än 3 % av betald skatt medan den 1997 uppgick till knappt en fjärdedel. Eftersom dividenduttaget varit anspråkslöst är tydligen företagets policy att stärka solvensen via resultatet. Samtidigt är det dock skäl att konstatera att företagets kundgottgörelsenivå har varit över medeltalet i dessa bolag. Frågan kvarstår om dessa resultat ur försäkringstagarnas synpunkt kan anses som skäliga, eller om det är fråga om en transferering från försäkringstagarna till aktieägaren, i detta fall arbetspensionsförsäkringsbolaget Pensions-Verdandi. Ur försäkringstagarsynvinkel kunde eventuellt en villkorlig indexgottgörelse te sig som ett fullgott alternativ till betald skatt.

Tekniskt sett förefaller det som om Liv-Pohjola kunde ges högsta betyg. Försäkringstagarna eller aktieägarna belastas inte av skatt, eftersom resultatet reglerats att motsvara tillgänglig avoir fiscal. Även avkastningen på aktiekapital har varit relativt låg.

Med andra ord kan man konstatera att branschens självreglering, med undantag av det ovan nämnda bolaget, förefaller fungera tillfredsställande även utan exakta numeriska gränser. Denna frågeställning om skälig resultatnivå har diskuterats mellan bolaget och försäkringsinspektionen. Dock kan samtidigt konstateras att formuleringen i lagstiftningen tydligen lämnar den övervakande myndigheten tämligen tandlös i fråga om att dra en gräns mellan skälighet och oskälighet, eller måhända är det en fråga om ovisshet i fråga tolkningen.

Skillnaden mellan fondförvaltning och livförsäkring, speciellt fondförsäkring, har under senare tid anförts vara tämligen liten vilket kunde motivera en liknande reglering bl.a. i fråga om information till kunder. Så som

marknaden har utvecklats är det antagligen rätt att konstatera att livförsäkring numera närmast är att betrakta som en sparform, rena riskförsäkringar utan ett sparbelopp har en liten betydelse för bolagen. Av stort intresse för livbolagen är, det ur kundens synvinkel skattemässigt fördelaktiga, frivilliga pensionssparandet där återköp är kraftigt sanktionerade.

Diskussionen kring fondsparande har under senare tid, förutom på fondavkastningar, även fokuserats på fondförvaltarnas provisioner och resultatet i fondförvaltningsbolaget. De verkliga vinnarna, med hänsyn till ekonomiskt resultat, förefaller åtminstone på kort sikt vara fondförvaltarna, vilket man ur placerarsynvinkel inte alltid sett som odelat positivt. Måhända kommer denna diskussion även att initieras i fråga om livförsäkringsbolagen. I denna jämförelse förefaller det som frågan är berättigad åtminstone i ett fall. Det förefaller i detta fall helt klart att en placering i livförsäkringsbolagets aktiekapital, ifall det vore möjligt, med denna resultatpolicy skulle ge en betydligt högre pension än en placering i en ordinär livförsäkring. Ur kundens synvinkel finns åtminstone en väsentlig skillnad mellan fondsparande och livförsäkring. Om man är missnöjd med fondförvaltaren kan man ta sina pengar och gå, medan detta inte är lika okomplicerat i fråga om livförsäkring.

Källor

Kohtuusperiaatetyöryhmän muistio 1997:22, sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita
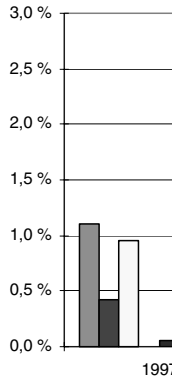
Lagen om försäkringsbolag 28.12.1979/1062 med senare gjorda ändringar.